

VITA / DISCUSSION

A Területi Agenda 2030 és az Új Lipcsei Karta – az európai terület- és településfejlesztési politika új dokumentumairól

The Territorial Agenda 2030 and the New Leipzig Charter – on the new documents of the European spatial and urban development policy

BRENNER JÁNOS

BRENNER János: építéstügyi asszesszor, várostervező; Dickensweg 54, D-14055 Berlin; címzetes egyetemi tanár, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem; 1111 Budapest, Műgyetem rakpart 3.; brennerjanos@googlemail.com; <https://orcid.org/0000-0002-4949-1424>

János BRENNER: building assessor, urban planner; Dickensweg 54, D-14055 Berlin, Germany; honorary professor, Budapest University of Technology and Economics; Műgyetem rakpart 3., H-1111 Budapest, Hungary; brennerjanos@googlemail.com; <https://orcid.org/0000-0002-4949-1424>

Előzmények és az anyagok áttekintése

2020. november 29-én az EU tagállamainak városfejlesztésért felelős miniszterei informális értekezletükön (BMI 2020a) elfogadták az Új Lipcsei Kartát („*New Leipzig Charter*”) (BMI 2020b), mely – elődjéhez, a 2007. évi, szintén német elnökség alatt elfogadott Lipcsei Kartához (NSP 2020) hasonlóan – a városfejlesztési politika elveit hivatott rögzíteni a következő évekre. Ezzel a német EU-tanácsi elnökség a 2007. évi nagy sikert akarja megismételni – az akkori Karta szinte egész Európában (az EU-tagállamokon kívül is) a városfejlesztésnek, mondhatni, kanonizált szövegévé vált. Magyarországon is komoly hatása lett, a hazai hasonló irányú kezdeményezésekkel összhangban került sor a településfejlesztési koncepció és az integrált településfejlesztési stratégia kodifikálására (Étv. 2020), és nem utolsósorban széles gyakorlati alkalmazására, mely a szakmai zsargonban, sorszáma alapján „pí-rendelet” beceneven ismert jogszabályon alapul (Korm. 2020).

A 2007. évi Karta sikerének egyik titka az volt, hogy elfogadását intenzív egyeztetési folyamat előzte meg. Ebből Magyarország is bőven kivette részét, Szaló Péter, az akkori Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium helyettes államtitkárnak, a téma gazdájának a szakszerűségeen túlmutató lelkes irányítása alatt. Többek között magyar kezdeményezésre kerültek be a Kartába az építési kultúra nemcsak közterületekre vonatkozó fontosságát hangsúlyozó mondatok. Nem csoda tehát, hogy mind Magyarország, mind sok más tagállam a sajátjának tekintette a Kartát.

A miniszterek az új Kartán kívül egy további dokumentumot is elfogadtak, mely a Karta gyakorlati alkalmazását veszi célba, a „*multi-level governance*” magyarra többnyire „többszintű kormányzás” kifejezéssel lefordított módszere segítségével (BMI 2020c). Ezzel az új Karta túlmegy elődjén, tartalmára – mint a Kartáéra is – még visszatérünk.

Komoly súlyt kapott a német EU-elnökség munkájában a területfejlesztés is, ami a „*Territorial Agenda 2030*” (röviden a továbbiakban: TA 2030 vagy Agenda) (BMI 2020d) nevű dokumentum elfogadásában teljesedett ki (BMI 2020e). Ennek előzményében Magyarországnak nem kevésbé jelentős, sőt jelentősebb szerepe volt, mint a Kartánál: a TA 2030 elődjét ugyan szintén 2007-ben, német elnökség alatt fogadták el, de 2011. május 19-én, Gödöllőn a magyar EU-tanácsi elnökség idején aktualizálták (BMU 2014). Mivel a TA 2030 valóban kissé nehezen „emészt-hető”, igen absztrakt megfogalmazású anyag, a német elnökség célszerűnek tartotta egy összefoglalás közzétételét (BMI 2020f). Ezenkívül két anyag készült: az egyik az „*Implementing the Territorial Agenda 2030*” címen (Eu2020.de 2020a) a jó gyakorlatok példáit közli, a másik igen szemléletes módon, térképsorozatban ad helyzetképet az európai területfejlesztésről, „*Atlas for the Territorial Agenda 2030*” címen (Eu2020.de 2020b).

Területi Agenda: mi a lényeg?

A szöveg¹ négy fő fejezetre tagolódik: „*I. Preambulum; II. Miért kell cselekednünk; III. Európai területi prioritások; IV. A prioritások végrehajtása*” címeken. A preambulum 6. pontja szerint „a Területi Agenda cselekvésre irányuló keretet ad az európai területi kohézió támogatásának. Ezen kohézió az Európai Unió egyik célja, amely az Európai Unió Szerződésével (3. cikkely) került bevezetésre. A területi kohézió a kiegyensúlyozott és harmonikus, országok, régiók, városok és községek közötti és azokon belüli területfejlesztés támogatását, valamint valamennyi hely és ember jövőjének biztosítását Európában a helyek sokszínűségének és a szubszidiaritásnak alapján jelenti” (BMI 2020d, 2.). Ezzel a fő politikai célt kitűzték.

A szöveg a „növekvő kiegyensúlyozatlanság és egyenlőtlenség” (BMI 2020d, 8.) és a klímaváltozás veszélyeire utal. A miniszterek szerint a diszparitások kezelésénél az életminőség, a közszolgáltatások, a demográfiai és társadalmi kiegyensúlyozatlanság, a „digitalizáció és a 4. ipari forradalom” (BMI 2020d, 10.), a foglalkoztatás és a gazdasági fejlődés, Európa globális beágyazódása, valamint a „helyek közti kölcsönös függőségek” terén van különösen szükség cselekvésre. Ez utóbbi, kissé ködös címen a szöveg ezt érti: „Ezen kölcsönhatások a leginkább a piaci koncentrációban valamint a virágzó területek (gyakran metropolisztérségek) és (gyakran vidéki) hanyatló területek közt mutathatók ki” (BMI 2020d, 11.).

A fenntartható fejlődés és a klímaváltozás témakörében a miniszterek rámutatnak a még mindig szinte parttalan települési szétterülés olyan veszélyeire,

mint termőföldek könnyelmű átminősítése beépítési területté, az ökoszisztémák szétszakítása – ez még az e téren viszonylag jól szereplő Németországban is komoly gondokat okoz, ahogy azt a szerző saját gyakorlatából is tudja tanúsítani. 2050-ig a Területi Agenda szerint (ennyiben túllépve a saját nevében szereplő időhatáron) a klímasemleges gazdaság eléréséhez messzesemenő dekarbonizációra és körforgásban előállított hozzáadott értékre van szükség, amelyek feltételeihez többek közt a „biztonságos, kifizethető és fenntartható energiaellátás” (BMI 2020d, 13.) tartozik. Az Agenda itt valószínűleg jó okkal nem fogalmaz konkrétan, mert aligha lehetne konszenzust elérni egyik oldalon az atomenergiát preferáló tagállamok (mint pl. Csehország és Magyarország), a másik oldalon az attól eleve tartózkodók, illetve éppen elbúcsúzóban levők (mint pl. Ausztria és Németország) között. Amiben meg lehet egyezni, azt nem különösebben innovatívan, de helyesen az energiatakarékosság és az energiahatékonyság céljaival nevezi meg a TA 2030. Egyes országokban komoly problémát okoz mind az alternatív energiák támogatásánál a szélkerekek telepítése, mind a magasfeszültségű hálózatok további kiépítése – valószínűleg ezek is olyan kérdések, amelyek túl konkrétak és nem számíthattak konszenzusra.

A fő fejezetnek tekinthető területi prioritások két kulcsfogalom, „az igazságos Európa” (BMI 2020d, 16.) és „a zöld Európa” (BMI 2020d, 20.) köré szerveződnek. Az „igazságos Európa” az Agenda szerint „minden helynek és embernek a jövő perspektíváját kínálja” (BMI 2020d, 16.), és az alábbi pontokat tartalmazza:

- „Kiegyensúlyozott Európa: kiegyensúlyozott térbeli fejlődés Európa sokoldalúsága segítségével” (BMI 2020d, 17.);
- „Funkcionális régiók: konvergens helyi és regionális fejlődés, kevesebb egyenlőtlenség az egyes helyek között” (BMI 2020d, 18.);
- „Határokon túli integráció: könnyebb élet és munka az országhatárokon át” (BMI 2020d, 19.).

Az első pontnál a miniszterek „valamennyi szint politikai döntéshozóit polikentrikus fejlesztési modellek támogatására hívják fel, melyben valamennyi hely szerepet játszik” (BMI 2020f). Magyar füleknek ez bizonyára jól hangzik, ha csak a történelmi reminiscencia szintjén is, mert visszacseng a hajdanvolt Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció elutasítása, amely a településhierarchia legalsó lépcsőjén, szerepkör nélküli „falu” megjelöléssel többé-kevésbé sorsára hagyott egész sor települést. A sokszintű településhálózat viszont kétségkívül hozzájárulhat a térbeli feszültségek csökkentéséhez. A második pont viszont azt a látszólag banális, de szemlátomást nem mindenütt természetes felismerést hangsúlyozza, hogy város és vidéke összefüggenek, funkcionális egységet alkotnak, és ezért közös tervezést igényelnek. Az Agenda itt arra mutat rá, hogy „fel fogjuk használni a területrendezés és az EU kohéziós politikája, a vidéki térségek fejlesztésének politikája eszközeit, olyan EU-intézkedéseket, mint az integrált területi beruházások (ITI), vagy a helyi lakosság által végzett helyi fejlesztési intézkedéseket („community-led local development” CLLD – LEADER), vagy más, az integrált te-

rületi vagy helyi fejlesztést erősítő intézkedéseket” (BMI 2020d, 19.). Vagyis itt találjuk a kapcsolatot a „klasszikus”, nagy volumenű pénzeszközökkel alátámasztott uniós politikához. A harmadik pontnál viszont az Agendában *expressis verbis* említett, már létező eszközökön túl – mint az Interreg, az európai területi együttműködési szövetségek, a makroregionális stratégiák, köztük a Duna-stratégia – magyar részről bizonyára érdekes lehet a határon túli magyar közösségekkel való együttműködés elősegítése.

A „zöld Európa” címszavai, mely a szöveg szerint „védi a közös életalapokat, és segíti a társadalmi átalakulást” (BMI 2020d, 20.):

- „Egészséges környezet: jobb ökológiai életalapok, klímasemleges és ellenállóképes városok és régiók” (BMI 2020d, 21.);
- „Körforgásos gazdaság: erős és fenntartható helyi gazdaság a globalizált világban” (BMI 2020d, 22.);
- „Fenntartható kapcsolatok: helyek fenntartható digitális és fizikai kapcsolódása” (BMI 2020d, 23.).

A TA 2030 szövege itt kissé ismétli önmagát, mert a második fejezetben már említette az ökológiai és biodiverzitási, „zöld” és „kék” infrastrukturális követelményeket, és arra a meglehetősen optimista célkitűzésre ragadtatja magát, hogy „2050-ig a terület-igénybevétel nettó nullára csökkenjen” (BMI 2020d, 21.). Az Agenda a digitális és a transzeurópai közlekedési hálózatok (TEN) és a területrendezés kapcsolatának erősítését is hangsúlyozza, ami ezen hálózatok súlyára tekintettel valóban szükséges.

A prioritások végrehajtásánál „az intézkedések a következő célkitűzéseket hivatottak erősíteni:

- többszintű megközelítés,
- konkrét helyekre vonatkoztatott megközelítések,
- a koordinált szakpolitika területi hatásai és koherenciája,
- területek közötti együttműködés,
- európai szintű területi kohézió,
- a határokon átlépő, transznacionális, régiók közötti és régiókon belüli területi kohézió,
- a tagállamok és a szomszédos országok hozzájárulása a területi kohézióhoz” (BMI 2020d, 25.).

Ez a meglehetősen általános szöveg valamivel konkrétábbá válik az egyes szereplőknek címzett felhívásoknál. Fontos pl. az Európai Bizottsághoz intézett felhívás, hogy politikája megfogalmazásánál végezzen a környezetvédelmihez hasonló területi hatástanulmányokat. Innovatívnak tekinthető az európai modellprojektek bevezetése (Eu2020.de 2020a), melyek közül Magyarország az önkormányzatok klímaváltozással szembeni ellenálló képességének, ezen belül különösen a vízmegtartó képesség javítását szolgáló projektet hajt végre (LIFE-MICACC 2018). A kormányzati szereplőkön kívül az Agenda hangsúlyozza a civil társadalmi aktorok, valamint nem utolsósorban az Európai Beruházási Bank (EIB)

bevonását. „A Területi Agenda aktivitásait a területi kohézióért felelős főigazgatók (DGTC) koordinálják, akiket a területi kohézió kontaktpontjainak hálózata (NTCCP) és a területi agenda-munkacsoport (TAWG) támogat” (BMI 2020d, 30.).

Az Agenda aktuális problémaként két helyen tér ki a koronavírus-járvány lehetséges térbeli következményeire. Egyrészt hangsúlyozza az országok, régiók és önkormányzatok rezilienciájának erősítését (BMI 2020d, 3.), másrészt arra utal, hogy a pandémia veszélyezteti a globális szállítási láncokat (BMI 2020d, 13.). Ez utóbbi megállapítás ugyan helytálló, de messze nem méri fel az online vásárlás nagymértékű növekedésének valószínű térbeli következményét: a logisztikai központok egyre nagyobb területigényét. Az európai metropoliszok, köztük Budapest szegélyén, a különféle „városkapu”-térségekben ezek már most is hangsúlyosan jelen vannak, és tovább fognak növekedni. Ez súlyos kérdéseket vet majd fel, mert gyakorlatilag minden ilyen logisztikai központ, raktár stb. ökológiai szempontból legalábbis – óvatosan fogalmazva – egyáltalán nem közömbös, hanem veszélybe sodorhatja a természeti, táji értékeket. A „megastruktúrák” területigénye egy másik szempontból is növekedni fog. Európa autópályáin a jobb sáv a kamionok birodalma, többé-kevésbé a „gördülő raktár” szerepét tölti be. Ennek egyik oka – az egyre növekvő általános áruforgalom mellett – az, hogy az ipar eddig nagymértékben a „just in time” szállítás elvét követte, vagyis minél kevesebb raktározásra, időben minél precízebben kiszámított, kevesebb pénzt lekötő beszállításra törekedett. Ez a koncepció a hirtelen a süllyesztőből visszatért határok, a globalizáció motorjának „köhögése” miatt szinte egyik napról a másikra sebezhetővé vált, tehát számolni kell új, nagyobb területigényű raktárak létesítésével. Kézenfekvő, hogy célszerű lenne a vasúti áruszállítást jobban helyzetbe hozni, ez azonban feltehetően csak korlátozott mértékben fog működni, mert többnyire az „utolsó mérföldön”, a házhoz szállításnál vesződni kell a teherautóra való költség átrakodással. Németországban pl. az utóbbi évtizedekben rengeteg iparvágány megszűnt, és noha voltak kísérletek az újraélesztésükre, ezek igen mérsékelt eredménnyel jártak.

Összességében tehát az Agenda nem tartalmaz, mondhatni, világrengető új felismeréseket, de reagál egyrészt a területi kohézió egyre fokozódó problémáira, másrészt a 2011-ben még ebben a dimenzióban fel nem ismerhető és a pandémia kezelésénél is fontos kihívásra, a digitális társadalom megteremtésének egyre égetőbb szükségére.

Az Új Lipcsei Karta: a császár új ruhája, legalábbis részben?

Már a TA 2030 több helyen utal az elsősorban – hagyományos szóhasználattal – a városok és községek szintjén megoldandó térbeli fejlesztési problémákra, amelyeket az Új Lipcsei Karta hivatott kezelni. Miután a preambulumban (A. fejezet) bevezeti a „fenntartható transzformáció”²² (BMI 2020b, 1.) kulcsfogalmát, a B. fe-

jezetben „az európai városok transzformatív erejét” emeli ki, és megállapítja: „a városok a pluralitás, a kreativitás és a szolidaritás helyszínei” (BMI 2020b, 2.). Az új Karta, miután 2007. évi elődjének ritkaságszámba menően sikerült angol nyelvterületen is meghonosítania a „Baukultur” német fogalmát, „az integrált tervezési folyamatok alapjaként a magas minőségű Baukultur átfogó értelmezését” követeli és megállapítja: „Erősíteni kell a jó várostervezést azért, hogy kompakt, társadalmilag és gazdaságilag vegyes, fejlett infrastruktúrával ellátott, egészséges környezetet és identifikációs lehetőségeket kínáló városokat hozunk létre, amelyek hozzájárulnak ahhoz, hogy mindenki jól érezhesse magát” (BMI 2020b, 2.). Ugyanakkor a Karta szerint a városoknak robusztusnak és rugalmasnak kell lenniük azért, hogy ellen tudjanak állni mind a „külső bomlasztó eseményeknek” (amivel nyilván az aktuális pandémiára céloz), mind a „krónikus stressznek” (BMI 2020b, 2.).

A Karta B. fejezete a továbbiakban az európai városok három szintjével és három dimenziójával foglalkozik. A három szint alatt a „szomszédsági”, a „helyi önkormányzati” és a „funkcionális térségi” szintet érti (BMI 2020b, 3.), az utóbbi a Területi Agendában is szerepel. A három dimenzió a Karta szerint az „igazságos város”, a „zöld város” és a „produktív város” (BMI 2020b, 3-4.). Sajnos itt kezd a 2007. évi Kartát ismerő olvasó arra gyanakodni, hogy vajon nem a „császár új ruhájáról” (Andersen 1837) van-e szó, mint a mesében. Az akkori Karta világosan rögzíti: „a fenntartható fejlődés minden dimenzióját – a gazdasági prosperitást, a társadalmi egyensúlyt és az egészséges környezetet – egyidejűleg és egyforma súllyal kell figyelembe venni” (Építészfórum 2007). A nyájas olvasó valószínűleg joggal kérdezi, hogy vajon mi a hozzáadott érték, az újdonság a 2020. évi szövegben. A 2007. évi Karta először emeli az európai politika szintjére az integrált városfejlesztést mint stratégiát, és ezzel valóban komoly innovációt sikerült elérnie egész Európában.

Az új Karta egészében és különösen a „jó városi kormányzás alapelveit” tárgyaló C. fejezetben a „*common good*” fogalma köré igyekszik fűzni mondanivalóját, amely már angolul is meglehetősen szivacsos és a banalitás határán mozog. Hiszen a város melyik valamennyire is jelentős szereplője ne állítaná saját magáról azt, hogy a közjó érdekében tevékenykedik? Az integrált megközelítés fogalma itt is feltűnik, a „participáció és ko-kreáció” (akármilyen is legyen az utóbbi), valamint a „többosztályú kormányzás” és a „helyhez kötődő megközelítés” összefüggésében (BMI 2020b, 5-6.).

A D. fejezet a fent említett közjót szolgáló eszközökkel foglalkozik. Miután az előző fejezetről kritikusan nyilatkoztam, a korrektség megköveteli, hogy itt viszont kiemeljem az új Karta érdemeit: egész alfejezetben „*A digitális transzformáció aktív alakítása*” címen (BMI 2020b, 8.), de tulajdonképpen mintegy keresztmetszetileg az egész szövegben foglalkozik ezzel a problémával, ami a 2007. évi Kartában még egyáltalán nem szerepel (holott már akkor feltűnt a horizonton). Ezzel a régi Karta két nagy, mondhatni évszázados trendje – a demográfiai átalakulás és a

klímaváltozás – mellé helyezi a harmadikat. Kiemeli, hogy nem elég az „okos” város kialakítására törekedni, hanem mindezt a közjó érdekében kell tenni, magyarul: a város polgára ne legyen a digitalizáció passzív, szenvedő alanya, hanem annak aktív részese, megtartva az ellenőrzést saját adatai felett, ha úgy tetszik: digitális szuverenitását.

A városfejlesztés különféle pénzügyi eszközeinek tárgyalása mellett a D. fejezet még egy fontos követelést tartalmaz, amelynek címzettje az Európai Bizottság, és amelynek megfogalmazásában, ha nem is szó szerint, de az *European Council of Spatial Planners* (ECTP-CEU) szakmai szervezetben való közreműködése révén a Magyar Urbanisztikai Társaság (MUT) is részt vett. A miniszterek „felhívják az európai intézményeket, hogy hatásvizsgálataikban vegyék figyelembe, ahol szükséges, az EU rendeletek és irányelvek hatásait és következményeit a városi területekre nézve” (BMI 2020b, 10.). Ezen udvariasan fogalmazott követelés háttérében az áll, hogy Brüsszelben néha egész egyszerűen az egyik kéz nem tudja, mit csinál a másik. Ennek egyik kirívó példája az ún. szolgáltatási végrehajtási irányelv javaslata, mely – ha eredeti formájában életbe lépett volna – településrendezési tervek ezreinek notifikálását tette volna szükségessé azzal a következménnyel, hogy csak Brüsszel bólintása után léphettek volna életbe (EUR-Lex 2016). Jelenlegi nem hivatalos információk szerint a Bizottság erről szerencsére letett, de a példa jól illusztrálja a koordináció és az egységes politika hiányosságait.

A Karta meglepő módon nem nyilatkozik explicit módon a koronavírus-járványról, mindössze általános formában utal az egészségi követelményekre. A kritikus olvasó szemében ez nem elég, mert az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy elsősorban a belső városrészek kis üzleteit sújtja a koronavírus-válság. Ezek egy része a vásárlóközönség szokásainak változása miatt – az eddiginél jóval nagyobb mértékű online bevásárlás, amiről feltehetően a vásárlók egy része nem fog „visszaszokni” – nagy valószínűséggel tönkremegy. Az egyik nagy kérdés a válság után tehát feltehetően a belső városrészek revitalizálása lesz. Ennek egyik lehetséges eszköze a „*Business Improvement District*”-ek („*BID*”) alapítása és támogatása, vagyis az ingatlan-, üzlet- és vendéglőtulajdonosok önkéntes együttműködése pl. az átlagosnál nagyobb tisztaság, plusz szolgáltatások – mint csomagmegőrzés és házhozszállítás, közös reklám – biztosítása, általában tehát a terület vonzerejének növelése érdekében. A „*BID*” elve az önszervezés, és ez elvben jól is működhet állami vagy önkormányzati finanszírozás nélkül, de válsághelyzetben érdemes ilyen támogatáson is gondolkodni, mert az eleven, pezsgő életű belvárosok a közérdeket is szolgálják – sajnálatos módon a Karta elszalasztotta az esélyt, hogy erre útmutatást adjon.

A Karta E. fejezete tulajdonképpen záró felhívás, amely „*Az Új Lipcsei Karta megvalósítása többszintű kormányzás révén: az EU Városi Agendájának következő lépései*” (BMI 2020c) című dokumentumra hívja el a figyelmet. A dokumentumban mintegy vörös fonalként húzódik az amszterdami paktum három pillére, a „jobb szabályozás, jobb finanszírozás, jobb tudás”, mely természetesen szorosan össze-

függ a kohéziós politikával, a különféle uniós alapokkal, és azok városfejlesztési célokat szolgáló minél hatékonyabb felhasználásával.

A MUT szempontjából a dokumentumnak egy vitatható pontja volt a következő mondatnál: „Az EU Városi Agendájának fő eredménye az a lehetőség, hogy a helyi és regionális hatóságok vitathassák meg a városi elsőbbségi témákat az európai intézményekkel, a nemzeti minisztériumokkal és egyéb partnerekkel – közösen meghatározva azon lehetőségeket, amelyek javítják az EU városi területeket érintő politikáinak kiegészítő és egybehangzó jellegét és erősítik azok városi dimenzióját.” Az eredeti szövegtervezetben a „közvetlenül vitathassák meg” (Brenner 2020) fordulat szerepelt – állásfoglalásában a MUT rámutatott arra, hogy ez nem felel meg a szubszidiaritás elvének, valamint az egyes kormányzati szintek, köztük a nemzeti kormányok felelősségének. Mindenesetre a „közvetlenül” szót, illetve annak angol megfelelőjét („*directly*”) törölték a végleges változatból. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a MUT vitatta volna a többszintű kormányzás előnyeit, állásfoglalásában mindössze arra utalt, hogy célszerű a felelősség felismerhetősége.

Megkockáztatom azt a prognózist, hogy az Új Lipcsei Karta feltehetően nem lesz olyan átütően sikeres, mint 2007. évi elődje, de tartalmaz néhány valóban előremutató javaslatot – a települések kiegyensúlyozott, fenntartható fejlesztése érdekében tehát érdemes a sikeréért szurkolni.

Jegyzet

- 1 Valamennyi idézet fordítása – a német eredeti szövegből – a szerzőtől.
- 2 Valamennyi idézet fordítása – angol eredeti szövegből – a szerzőtől.

Irodalom

- Andersen, H. Ch. (1837): *Keiserens nye Klæder*. Koppenhága
- BMI (2020a): *Deutsche EU-Ratspräsidentschaft: Neue Leipzig Charta für Stadtentwicklung verabschiedet*. <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/pressemitteilungen/DE/2020/12/neue-leipzig-charta.html> (Letöltés: 2020. 12. 08.)
- BMI (2020b): THE NEW LEIPZIG CHARTER. The transformative power of cities for the common good. https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/EN/themen/building-housing/city-housing/new-leipzig-charta.pdf;jsessionid=DECD51B1BF2BFE4B157324BD5A0E3CBF.1_cid373?__blob=publicationFile&v=3 (Letöltés: 2020. 12. 08.)
- BMI (2020c): IMPLEMENTING THE NEW LEIPZIG CHARTER THROUGH MULTI-LEVEL GOVERNANCE. *Next steps for the Urban Agenda for the EU*. https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/EN/themen/building-housing/city-housing/implementation-new-leipzig-charta.pdf;jsessionid=DECD51B1BF2BFE4B157324BD5A0E3CBF.1_cid373?__blob=publicationFile&v=2 (Letöltés: 2020. 12. 08.)
- BMI (2020d): *Territoriale Agenda 2030. Eine Zukunft für alle Orte*. https://www.territorialagenda.eu/files/agenda_theme/agenda_data/Revisions%20-%20Draft%20documents/DE_TerritorialeAgenda_201201.pdf (Letöltés: 2020. 12. 08.)

- BMI (2020e): *Parlamentarischer Staatssekretär Volkmar Vogel bringt die europäische Territoriale Agenda 2030 zum Abschluss*. <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/pressemitteilungen/DE/2020/12/territoriale-agenda.html> (Letöltés: 2020. 12. 08.)
- BMI (2020f): *Territoriale Agenda 2030. Zusammenfassung*. https://www.territorialagenda.eu/files/agenda_theme/agenda_data/Revisions%20-%20Draft%20documents/DE_TerritorialeAgenda2030_Zusammenfassung_201201.pdf (Letöltés: 2020. 12. 08.)
- BMU (2014): *Territoriale Agenda der Europäischen Union 2020*. https://www.landesentwicklung.sachsen.de/download/Landesentwicklung/territoriale_agenda_2020_bf.pdf. Letöltés: 2020. december 8.
- Brenner, J. (2020): *Skeptisch, aber konstruktiv. Ungarns Urbanisten zur Neuen Leipzig-Charta*. Kézirat, megjelenés alatt, in: Planer/in, 6/2020, Berlin
- Eu2020.de (2020a): *Implementing the Territorial Agenda 2030. Examples for a territorial approach in policy design and delivery*. https://www.territorialagenda.eu/files/agenda_theme/agenda_data/Implementation%20Actions/TerritorialAgenda_OngoingExamples_201109.pdf (Letöltés: 2020. 12.08.)
- Eu2020.de (2020b): *Atlas for the Territorial Agenda 2030. Maps on European Territorial Development*. <https://www.atlasta2030.eu/en/index.php> (Letöltés: 2020. 12. 08.)
- EUR-Lex (2016): *Javaslat AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS IRÁNYELVE a belső piaci szolgáltatásokról szóló 2006/123/EK irányelv végrehajtásáról, a szolgáltatásokhoz kapcsolódó engedélyezési rendszerekre és követelményekre vonatkozó értesítési eljárás megállapításáról, valamint a 2006/123/EK irányelv és a belső piaci információs rendszer keretében történő igazgatási együttműködésről szóló 1024/2012/EU rendelet módosításáról. COM/2016/0821 final - 2016/0398 (COD)*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:52016PC0821> (Letöltés: 2020. 12. 10.)
- Építészfórum (2007): *Lipcsei Charta (sic!) a fenntartható európai városokról*. <https://epiteszforum.hu/lipcsei-charta-a-fenntarthato-europai-varosokrol> (Letöltés: 2020. 12. 10.)
- Étv. (2020): *1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről*. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700078.tv>. (Letöltés: 2020. 12. 08.)
- Korm. (2020): *314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről*. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200314.kor>. (Letöltés: 2020. 12. 08.)
- LIFE-MICACC (2018): *Az önkormányzatok integráló és koordináló szerepének megerősítése az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás érdekében*. <https://vizmegtartomegoldasok.bm.hu/hu> (Letöltés: 2020. 12. 10.)
- NSP (2020): *LEIPZIG CHARTA zur nachhaltigen europäischen Stadt*. https://www.nationale-stadtentwicklungspolitik.de/NSPWeb/SharedDocs/Publikationen/DE/Publikationen/leipzig_charta_zur_nachhaltigen_europaeischen_stadt.pdf?__blob=publicationFile&v=2 (Letöltés: 2020. 12. 08.)